

"ערב ההתקפה קיימו ללא ספק הקצינים בפרל-הארבור את הפולחן האמריקאי המקודש של השתכרות כמו חזירים, כפי שעשו רוב חייליהם. ולכן כאשר נפלו הפצצות הראשונות, לא היו מסוגלים לאייש את מטוסייהם הרבים... כדי להגן על עצמם. כאן בפירוש סייע ליפנים הכלל "דע את אויבך". אם אי פעם יותקפו שוב הכוחות האמריקאים, יהיו באשר יהיו, הזמן הנאות לכך יהיה תמיד יום ראשון בבוקר. האופי הלאומי משתנה לאט מאוד" (רוחות מלחמה חלק ב', הרמן ווק, עמוד 794).

סנהדרין דף נח עמוד ב

"ואמר ריש לקיש: נכרי ששבת - חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו. ואמר ר' אבהו: אזהרה שלהן זו היא מיתתן. אמר רבינא: אפילו שני בשבת. - וליחשבה גבי שבע מצות! - כי קא חשיב - שב ואל תעשה, קום עשה - לא קא חשיב".

גוי ששבת חייב מיתה

לפנינו איסור מפתיע למדי. מעניין היה לדעת, אם אי פעם סנהדרין העמידה לדין אדם על עוון זה.

א. טעם האיסור

אלו דברי רש"י: "נכרי ששבת ממלאכתו יום שלם חייב מיתה, שנאמר: "יום ולילה לא ישבתו", וקא דריש ליה: לא ישבתו - ממלאכה, דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא: לא ישבתו - אהך ששת עתים דקרא קאי, כלומר: לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות, פשיטא לא גרסינן דהא טובא קא משמע לן, דאבני אדם קאי.

אמר רבינא אפילו שני בשבת - לא תימא שביתה דקאמר ריש לקיש לשום חובה קאמר, דלא לכוון לשבות כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל או אחד בשבת ששובתין בו /השטת הצנוורה: הנוצרים/, אלא מנוחה בעלמא קא אסר להו, שלא יבטלו ממלאכה ואפילו יום שאינו בר שביתה, שני בשבת יומא קמא דלאו יום בר שביתה נקט, והוא הדין דהוה מצי למינקט שלישי ורביעי". לדעת רש"י האיסור הוא הפסקה ממלאכה, והוא נלמד מ'לא ישבתו', למרות שבפסוק זה לא נזכרים כלל בני האדם, אלא לכל היותר פעולותיהם:

(כב) עַד כָּל-יְמֵי הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחָם וְקָיִץ וְחָרֵף וַיּוֹם וַלַּיְלָה לֹא יִשְׁכְּבוּ¹:

רבינא מקפיד לנקוט את הדוגמה של יום שני, מפני שהוא היום הראשון שאין בני אדם המציינים אותו כיום שבתון דתי. בכל זאת הדבר אסור.

היד רמה והרמב"ם נוקטים הסבר אחר:

"עכו"ם ששבת ממלאכה יום שלם שנאמר ויום ולילה לא ישבתו ... ומתמהינן: פשיטא! דקס"ד דבשביתה שהוא לשם חובה קא מיירי, כגון אלו הערביים ששובתים ביום ו' לשם ע"ג, ואפי' היכא דשובתין בשבת לשום שמים כיון דלא אפקוד עלה הוה ליה כגזל. ופריק רבינא: לא נצרכא אלא לשלישי בשבת שאין שם חובה כלל, אלא לנוח בעלמא. כיון שמתכוון לשבות - חייב, לפי ש**נראה** כקובע שבת לעצמו ובודה דת מלבו²".

¹ בראשית ח.

² יד רמ"ה.

אם כן, מדובר על גוי שמציין לו שבת כיום חג דתי, או אפילו מצטייר כעושה כן. להסבר זה ניתן לגרוס בגמרא את השאלה: 'פשיטא'. אם מדובר בעבודה זרה, ברור שהדבר אסור, שהרי היא אסורה כחלק משבע מצות בני נח, אלא שביד רמה הזכיר דווקא איסור גזל, ולא ברור באיזה גזל מדובר. החידוש שמציע רבינא בהלכה זו, היא שאסור לגוי לשבות בכוונה תחילה, גם אם כוונה זו אינה דתית, כי שביתה כזאת נראית כשביתה בגלל סיבה דתית. אם כן, לפנינו איסור התלוי בכוונה! יכולים שני גויים להתבטל עשרים וארבע שעות זה לצד זה, האחד עושה זאת מעצלנות מותרת, והשני בכוונה אסורה. הרמב"ם כותב דברים דומים בעקרון:

"עכו"ם ששבת אפילו ביום מימות החול, אם עשאהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה, ואין צריך לומר אם עשה מועד לעצמו, כללו של דבר אין מניחין אותו לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן, אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצות, או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע, ואם עסק בתורה, או שבת, או חדש דבר, מכין אותו ועונשין אותו, ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה אבל אינו נהרג³".

היד רמה עומד על כך שהרמב"ם מקל יותר ממנו. האיסור הוא רק אם בודה לו דת, אבל אם מתכוון לשבות, אם אין זה מטעם דתי, מותר לו. החידוש של רבינא לפי פירוש זה הוא שהאיסור תקף אפילו אם שבת ביום שאין דת המקדשת אותו. לפי זה יש להבין מה עווננו אם נטל לו מנוחה ביום השבת, הרי אין בכך 'חידוש דת', שהרי שבת קביעא וקיימא. צריך לומר, שייחודה של השבת לעם ישראל גם הוא עקרון דתי, ולפיכך מדגיש הרמב"ם שיכול גוי להתגייר או להישאר בחוץ, אבל אין הוא יכול לקיים שבת בהיותו גוי. לכן כתב: 'אפילו' ביום מימות החול, משום שבשבת ברור הדבר שאסור. המאירי⁴ מוסיף נופך משלו: "אין מניחין אותו לחדש בו ולקבוע יום חג לעצמו לשבות בו מתורת חג שזה נראה כמי שהוא מבני עמנו וילמדו אחרים הימנו". כלומר, הבעיה היא טשטוש הגבול בין ישראל לעמים. אלו דברי רבי יהודה הלוי בטעם השבת:

"יש לאלהים סוד בהשאירכם, ושהוא שם השבתות והמועדים מהגדול שבסבות בהשאיר תארכם והדרכם, כי האומות היו מחלקות אתכם ולוקחות אתכם לעבדים בעבור בינתכם וזוך דעתכם, והיו משימים אתכם עוד אנשי המלחמה, לולא אלה העתים שאתם שומרים אותם השמירה הזאת המעולה מפני שהם מאת האלהים⁵". הרי שחלק ממטרת השבת היא ההבדלה בין ישראל לעמים.

ב. היקף האיסור

בשו"ת בנין ציון⁶ דן בתינוק שנמצא ברחוב, בעיר שמחציתה ישראל. המשנה⁷ פוסקת שנותנים לו חומרי ישראל וחומרי גוי. שואל הרב אטלינגר: כיצד ינהג בשבת? הרי כישראל הוא מחויב לשומרה, וכגוי אסור לו. שאלה דומה קיימת לגבי גר שמל ולא טבל, ולגבי שמירת שבת של האבות. הצעתו:

³ הלכות מלכים פרק י הלכה ט.

⁴ נט, א.

⁵ ספר הכוזרי מאמר ג אות י.

⁶ סימן קכו.

⁷ מכשירין ב, ז.

"שציווי שביתת ישראל ואזהרת שביתת ב"נ אינם מענין א' שבזה תלוי בל"ט מלאכות, ובזה תלוי במלאכת טורח ויגיעה ... שיעשה מלאכת יגיעה שאינה מל"ט מלאכות כגון שישא משא ברשות היחיד⁸". המקנה⁹ מציע שלגבי בני נח, הלילה הולך אחרי היום, ולפיכך אברהם היה עושה מלאכה במוצאי שבת, ובזה 'חילול' שבת. לכאורה מחלוקת זו תלויה במחלוקת הראשונים. אם האיסור הוא 'לא ישובתו' כדעת רש"י, מובן שיגיעה איננה שביתה. לדעה השניה, יתכן שיינתן לאיסור צביון דתי, של ל"ט אבות מלאכה. ההפלאה סבר כנראה שהטעם הוא דתי, כדברי היד רמה. לא זכיתי להבין דבריו: כיצד קיום שבת כדרך יהודים איננו אקט דתי, גם אם עושה מלאכה במוצאי שבת. לדברי המאירי, שהחשש הוא דמיון ליהודים, וודאי שאין בכך תקנה. האתגר לחלל שבת רק כגוי, ולא על הצד שהוא יהודי, הצית את דמיונם של האחרונים. בין הפתרונים שהוצעו עבור ספק יהודי: מלאכה בחצי שיעור¹⁰, חילול שבת על ידי עבד - שליח, שלגבי גוי נחשבת עשיית מלאכה¹¹, הליכה בציצית ברשות הרבים, שלישראל היא מצווה ולגוי משאוי¹².

ג. העונש

הר"ן בחידושו¹³ מפרש חיוב מיתה כאן כפשוטו. הרמב"ם ביאר אחרת. נימוקו, שבגמרא נאמר: "תלמידי דרב אמרי: על שבע מצות בן נח נהרג"¹⁴. משמע: רק עליהן¹⁵. ב'כסף משנה' מוסבר שמיתה נגזרה על לבן נח רק על הפרת אחת משבע מצוות, וכל חיוב מיתה אחר, הוא בידי שמים. הריא"ז מבאר, שרק שבע מצוות הוקשו לשפיכות דמים, על עונש המיתה הכרוך בה. המהרש"א מסביר את פטור הרמב"ם בכך שאין גוי נהרג על מצווה שהיא בקום עשה, כפי שביארה הגמרא. יתכן שהאיסור הוא דרבנן¹⁶, שהרי אין איסור מפורש בפסוק¹⁷, וגם קשה להבין אם ישנו איסור כיצד אינו חל על ישראל, הרי אמרו: "ליכא מידעם דלישראל שרי ולנכרי אסור"¹⁸.

⁸ סימן צא.

⁹ קדושין לז.

¹⁰ בנין ציון קכו.

¹¹ רבי מרדכי אפשטיין, מובא בשרי המאה לרב מימון חלק ו עמוד 95

¹² חתם סופר שבת קלט, ב.

¹³ נו, ב.

¹⁴ נו, א.

¹⁵ לחם יהודה.

¹⁶ לה"מ.

¹⁷ מל"מ.

¹⁸ נט, א. אמנם בתוספות (נט. ד"ה ליכא), סוברים שכלל זה אינו רלוונטי כאן: "בדבר שהוא מצוה לישראל לא אמרינן הכי העובד כוכבים ששבת חייב ולישראל מצוה אף על גב דבשני בשבת אין מצוה לישראל מ"מ יש עליו מצות שביתת שבת ועל העוברים דעובד כוכבים חייב וישראל פטור אף על גב דפטור מ"מ לא שרי".

מכל מקום פשט הפסוק דן בעולם כולו, ואם בני אדם כלולים בו, מדוע ישראל יוצאים מן הכלל? כתב בלחם יהודה על הרמב"ם:

"ויעוד ראיתי להר"ש אלגאזי ז"ל בספר אהבת עולם בעמוד תורה שהפליג דעת רבינו לדעת אחרת ומפרש דמודיעין אותו שהוא חייב הריגה, אבל אינו נהרג קודם הודעה, משום דהוא שוגג. דדוקא בז' מצות הוא דאמרו דשוגג כהאי גוונא חשוב מזיד, משום דהיה לו ללמוד ולא למד, דהם דברים שהשכל מחייבן יעו"ש... ובהתאבקי בעפר כפות רגליו, אין אני מודה לו".
אם כן לפי הרב אלגאזי הגוי באמת יתחייב מיתה על שמירת שבת, אך רק בפעם השנייה. לדעת רבי יהודה עייאש¹⁹. לא ייתכן שישנה אפשרות של חיוב מיתה, והרמב"ם יימנע לכותבה. כמו כן: אם העברייני פטור בתחילה בשל היותו שוגג, מדוע מכים אותו?

ד. המקור לידיעת בני נח את חוביהם

מכל מקום חידוש גדול למדנו מדברי המהר"ש אלגאזי, שדברים שהשכל מחייבן - גוי אמור להבין מאליו. לפי זה יהיה גוי חייב על אכילת בשר אדם למשל, שאינה מפורשת לאיסור בתורה, והוא איסור שהשכל מחייבו. הדבר תלוי בחילופי גרסאות של אות אחת ברמב"ם:
"כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם"²⁰.

גרסה זו מבטאת את החיוניות של ישראל כצינור השפעת התורה בעולם, שכל המסור בידי השכל, מועד לטעויות. אולם קיימת גרסה הנוקטת בסיום הדברים: "אלא מחכמיהם". גרסה זו מתאימה לדרכו של הרב אלגאזי, ששכל ישר אמור להדריך כל בן אנוש נכון לדרך הישר של שבע מצוות בני נח. כתב על כך הרב קוק שיש מקום לשתי הגרסאות, בבחינת 'אחת דבר א-להים, שתיים זו שמעתי':

"וחסידי או"ה, שכתב הרמב"ם שאם עשה אותם מהכרע הדעת אינו מחסידי או"ה ולא מחכמיהם, הנה הגירסא האמיתית היא "אלא מחכמיהם". ודעתי נוטה, שכונת הרמב"ם היא שמעלת "יש להם חלק לעולם הבא" היא מעלה ירודה מאד, אע"פ שהיא ג"כ טובה גדולה, אבל כיון שאפילו רשעים ועמי-הארצות שבישראל זוכין לה היא לפי ערך המעלות הרוחניות מעלה ירודה, והרמב"ם סובר שהמושכלות מצליחים את האדם הרבה עוד יותר מהצדק של ההנהגה, ע"כ סובר שהמדרגה של "יש להם חלק לעולם הבא" היא מעלה של חסידי או"ה דוקא, שלא גברו במושכלות, כ"א קבלו האמונה בתמימות רגשי לבב, והתנהגו בדרך ישרה, ע"י מה שקבלו שהמצות שלהם ניתנו כך ע"פ ד', אבל מי שע"י הכרע הדעת זכה להשיג ז' מצות ב"נ הוא באמת חכם לב ומלא תבונה, הוא נחשב מחכמיהם, שמעלת החכמה היא גדולה מאד, וא"צ לומר שיש לו חלק לעולם הבא, כ"א הוא עומד במדרגה קדושה, שצריכה להתפרש במבטא יותר מלא מהלשון של "יש לו חלק לעולם הבא".

וגם אם יהיו דברי הרמב"ם כפשטם, אין בהם זרות אם נאמר, כי מדת עוה"ב, שהוא מדבר עלי' בספרו, היא אותה המדה המיוחדת, שהיתרון האלקי שיש לתורתנו הקדושה הוא מקנה

¹⁹ מחבר 'לחם יהודה'.

²⁰ הלכות מלכים פרק ח הלכה יא.

למקיימיה, ויש מעלות אחרות שכל דבר טוב יכול להקנות אבל אין זה נקרא בשם עוה"ב, ובאותו היתרון הוא בא מכחה של תורה, ומסתגל למי שמקבלה בקדושת אמונתה, ואין זה שולל כלל מעלות אחרות מצויירות לכל פילוסופיה כדרכה²¹.

רוחב התפישה של הרב קוק מציג בפנינו בכריכה אחת שתי תפישות מנוגדות. הראשונה שבהן מבארת את הגרסה: 'אלא מחכמיהם'. ציות לישראל, המורים הלכה לבני נח, מוביל את הגוי למדרגה מינימלית של 'חלק' בעולם הבא. אולם תפישה שכלית נעלה היא בהרבה, ומזכה אותו במדרגה גבוהה מזו. לפירוש השני, הגורס 'ולא מחכמיהם', כל הכבוד לגוי המבין את ההכרח שבשבע מצוות בשכלו, אולם עולם הבא, (ושבת היא מעין עולם הבא...), היא נחלה מיוחדת לתורה הבאה דרך עם ישראל דווקא, והיא הנעלה יותר.

ה. פער בתרבות הפנאי

הרב ריינס מוצא את טעם האיסור בתרבות הפנאי של הגויים. בדרך אגב דומה שהוא מבליע חידוש שכל האיסור לשמור שבת, מופנה לעובדי עבודה זרה, ולא לעמים הגדורים בשבע מצוות: "עתות המנוחה והמרגוע, הן הן המעמידות את האדם על מצבו הטבעי... והריהו מתגלה לפנינו באפיו... כפי שהוא בטבע..."

העמים הקדמונים, אלה הברברים אשר גם למראה רצח ילדים לא חשו כל מדקרה בליבם, ושמטבעם היו מסוגלים לכל נבלה ולכל תועבה, מסוכנים היו ביחוד בשעה שהיו בטלים ממלאכתם... דווקא בימי המנוחה שלהם היו ידיהם מלאות עבודה: לשלול שלל ולבזוז בז. דווקא בימי ה'שבתות' שלהם השתובבו, שתו לשכרה, וחמסו ורצחו. ועל נכרים כאלו בצדק אמרו: "גוי ששבת חייב מיתה". פראי אדם כאלה, השואפים לדם, מוכרחים להיות שקועים בעבודה ו"יום ולילה לא ישבותו". הללו מחויבים לעבוד, כי אם ישבתו הם עלולים לעשות מעשי תועבה כאלה, שבדאי יהיו חייבים מיתה עליהם. עבודתם – הנאה להם והנאה לעולם, כי היא רק היא תשים מחסום ומעצור ליצרם הרע, שבימי המנוחה הוא משתולל ופורע פרעות...²². זכר לדבריו במדרש הבא:

"ביום השביעי כטוב לב המלך בין. אמר ר' אבהו כשישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובתשבחות לפני הקדוש ברוך הוא, אבל אומות העולם כשאוכלין ושותין מתחילין [בדברי] תיפלות, הללו אומרים מדיות נאות, והללו אומרים פרסיות נאות, אמר להם אחשוורוש כלי שאני משתמש בו לא מדאי ולא פרסאי אלא כשדאי, ואין כיוצא בו בעולם, אמר להם מבקשים אתם לראותה, אמרו לו הן²³."

²¹ אגרות ראיה א, עמוד פט-ק.

²² הרב ריינס, דרשה באודסה תרע"ט, מובאת ב'שרי המאה' לרב מימון, חלק ו עמוד 172.

²³ ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש אבא גוריון פרשה א, י. נוסף: "דברים ברוח זו טען פעם לפני אביו שבשמים בליל יום כיפור אחד עבור כלל ישראל, באמרו: "אבינו שבשמים! נתת לנו יום העשור לתענית וכפרה ואילו את יום התשיעי שלפניו לאכול ולשתות. ראה נא ראה, עמך ישראל, כולם כאחד נמצאים בבית הכנסת, לא נפקד מהם איש, אין אחד מהם שיכור נרדם מיינו ואין אחד מהם שוכב בביתו מחמת אכילתו, אלא כולם עומדים יחפים, לבושים לבנים, באימה וביראה לפניך — אמור נא לי אבי, היש לך עוד אומה אחרת בדומה לזו"? (אתר סיפורים רבי-לוי-יצחק-מברדיטשוב).